

Een initiatief in het kader van passend onderwijs:

Transferklas 1.4

Een onderzoek naar factoren die een rol spelen bij een succesvolle integratie van leerlingen met internaliserende problematiek binnen het Groenhorst Nijkerk

Stichting Leerlingenzorg NW-Veluwe
in samenwerking met het Groenhorst Nijkerk

Nijkerk, juni 2017

Inhoud

Samenvatting	3
Inleiding	5
Aanleiding	5
Leeswijzer	5
Theoretische achtergrond	6
Microniveau	6
Mesoniveau	7
Exoniveau	8
Onderzoeksvraag	9
Begripsvorming	9
Methode	10
Instrumenten	10
Betrouwbaarheid	10
Resultaten	11
Microniveau	11
Mesoniveau	13
Exoniveau	15
Conclusie	17
Microniveau	17
Mesoniveau	17
Exoniveau	18
Aanbevelingen	18
Literatuurlijst	20

Samenvatting

Het Groenhorst Nijkerk is een school voor regulier voortgezet onderwijs die sinds het schooljaar 2016/2017 de Transferklas 1.4 heeft opgezet. Deze klas is bedoeld om eerstejaars leerlingen met een extra ondersteuningsbehoefte op internaliserend gebied een kans te geven binnen het regulier voortgezet onderwijs. In het eerste jaar worden deze leerlingen begeleid bij het ontwikkelen van vaardigheden op pedagogisch en didactisch gebied die nodig zijn om in het tweede jaar in een reguliere klas te kunnen instromen.

Ter objectivering van dit initiatief en om andere scholen lering te laten trekken uit deze praktijk is onderzoek gedaan naar de factoren die in het proces van integratie een rol spelen. Vanuit de literatuur is een theoretische achtergrond gevormd die getoetst is aan de praktijk middels de volgende onderzoeksvraag: *welke factoren op micro- meso- en exoniveau spelen een rol bij een succesvolle integratie van leerlingen uit Transferklas 1.4 met internaliserende problematiek in het Groenhorst Nijkerk?* Het antwoord op deze vraag is gevonden met behulp van observaties, vragenlijsten en interviews onder leerlingen, ouders, docenten en directie.

De onderzoeksresultaten laten zien dat per niveau vrijwel alle factoren die vanuit de theorie zijn geformuleerd een rol spelen en dat daarnaast vanuit de praktijk een aantal factoren kan worden toegevoegd. Op *microniveau* spelen positieve factoren van de leerling zoals motivatie voor het regulier onderwijs en leren en aanspreekbaarheid op gedrag een rol. De belangrijkste positieve factoren bij docenten zijn: affiniteit hebben met de doelgroep en een lerende houding willen aannemen. Vanuit de praktijk van het Groenhorst Nijkerk wordt daaraan toegevoegd dat een pedagogische achtergrond bij de mentor en/of betrokken zorgcoördinator een onmisbare factor is. Bij ouders is het van belang dat zij positief tegenover het initiatief staan en betrokken willen zijn bij hun kind. Een belemmerende factor is een onstabiel gezin. Externe hulpverlening is over het algemeen een positieve factor, maar is in Nijkerk in één situatie ook als belemmerend ervaren. Op *mesoniveau* speelt in de relatie tussen school en ouders de mentor een grote rol door frequent en warm contact met ouders te onderhouden. De relatie tussen leerling en docent moet en kan goed zijn als de docent de leerling ziet en betreft bij zijn eigen leerproces. In de praktijk blijkt de mentor ook hierin een belangrijke rol te hebben, aangezien zij de docenten begeleidt bij de omgang met leerlingen en andersom. Tot slot is op *exoniveau* (schoolattitude en organisatie) gebleken dat het vormen en dragen van een duidelijke visie op ondersteuning door zowel docenten als directie de basis is om een dergelijk initiatief uit te voeren. Een belangrijke positieve factor is een docententeam dat zich betrokken en verantwoordelijk voelt en zich lerend opstelt. Daarnaast moet de schoolorganisatie toereikend zijn om te kunnen voldoen aan de ondersteuningsbehoeften van de doelgroep.

Concluderend blijkt dat richting andere scholen de volgende *praktische aanbevelingen* kunnen worden gedaan:

- Vorm als school een duidelijke, breed gedragen visie op ondersteuning en inclusief onderwijs en formuleer vanuit deze visie aan welke ondersteuningsbehoeftes de school kan voldoen.

- Zorg ervoor dat zowel de directie als de docenten volledig achter het initiatief staan en zich gezamenlijk verantwoordelijk voelen voor het 'slagen' van het initiatief.
- Betrek alle docenten bij het initiatief en maak een goede koppeling tussen de plannen en de uitvoer van de plannen.
- Faciliteer een rust-/pauzeplek voor deze doelgroep waar bij voorkeur iemand aanwezig is die affiniteit heeft met deze doelgroep en betrokken is bij het initiatief.
- Kader van te voren in welke leerlingen in aanmerking komen voor het initiatief. Onderzoek dit middels intakegesprekken, warme overdracht met de basisschool en observaties in de huidige klas.
- De mentor van de klas moet bereid en bekwaam zijn om, meer dan bij een reguliere klas, tijd en energie te steken in de leerlingen, ouders en de samenwerking met de andere docenten. Hij/zij is een belangrijke schakel tussen de verschillende betrokkenen.
- Een zorgcoördinator, intern begeleider en/of de mentor zelf dient te beschikken over een pedagogische achtergrond die aansluit bij de onderwijsbehoeften van de doelgroep. Deze persoon begeleidt de andere docenten en is van te voren nauw betrokken bij de intakes, het opstellen van een groepsplan en OPP's.
- Bij het toewijzen van docenten die les gaan geven aan de specifieke doelgroep is het van belang dat docenten zich lerend opstellen, affiniteit hebben met de doelgroep en positief tegenover het initiatief staan. Bied passende begeleiding en scholing aan de docenten en zorg dat docenten niet meerdere uren achter elkaar lesgeven aan deze groep.
- De voortgang van de leerlingen dient, zeker in het begin, frequenter dan bij een reguliere klas te worden besproken met alle lesgevende docenten.
- Evalueer minimaal drie keer per jaar met betrokkenen de OPP's van de leerlingen. Betrek leerlingen gedurende het schooljaar bij hun eigen leerproces.

Naast aanbevelingen voor de praktijk kunnen naar aanleiding van het onderzoek de volgende *theoretische aanbevelingen* worden gedaan:

- Het huidige onderzoek beperkt zich tot het onderzoeken van de integratie tot de overgang naar het tweede schooljaar. Om te kunnen vaststellen hoe succesvol de integratie op langere termijn is, zal verder onderzoek nodig zijn. Hetzelfde geldt voor het monitoren van de uitwerking van verbeterpunten die naar aanleiding van dit jaar worden doorgevoerd in het komende schooljaar op het Groenhorst Nijkerk.
- In situaties waarbij zorg voor het kind zowel binnen als buiten school wenselijk is, is het aan te bevelen om verder onderzoek te doen naar de factoren die daarin positief dan wel belemmerend zijn.
- Naast dit initiatief op het Groenhorst Nijkerk, zijn er soortgelijke initiatieven binnen het samenwerkingsverband opgezet. Door een vergelijking te maken tussen deze initiatieven kan een overzicht worden verkregen van overeenkomende algemene factoren die een bijdrage leveren aan het integreren van leerlingen met internaliserende problematiek in het regulier voortgezet onderwijs.

Inleiding

Aanleiding

Vanaf augustus 2014 is het stelsel Passend Onderwijs in werking gezet. Dit stelsel heeft als doel om leerlingen een passende plek te bieden die aansluit bij hun mogelijkheden (Rijksoverheid, n.d.). Scholen spelen een belangrijke rol bij het behalen van dit doel. Het Groenhorst Nijkerk is een reguliere school voor VMBO en MBO die zich inzet voor het doel van Passend Onderwijs en daarom nieuwe initiatieven ontwikkelt. Zo constateerden zij in 2016 dat basisschoolleerlingen met een extra ondersteuningsbehoefte de wens hadden om de overstap te maken naar het regulier voortgezet onderwijs (VO). Om tegemoet te kunnen komen aan deze wens en de overstap naar het VO mogelijk te maken, hebben zij sinds juni 2016 de **“Transferklas 1.4”** opgezet. Deze klas is onderscheidend van andere klassen, aangezien deze bestaat uit 8 leerlingen (alleen jongens) met internaliserende problematiek, een beperkt aantal lesruimtes betreft en maximaal 10 docenten heeft die affiniteit met de doelgroep hebben. De Transferklas 1.4 (verder genoemd als klas 1.4) wordt gedurende het eerste schooljaar aangeboden voor leerlingen met een advies voor VMBO Basis, Kader of Gemeente Leerweg. Het doel van deze klas is om de leerlingen in dit jaar zodanig voor te bereiden dat zij in het tweede jaar kunnen instromen in een reguliere klas.

Vanuit het Samenwerkingsverband, Stichting Leerlingenzorg NW-Veluwe, wordt dit initiatief gevolgd en ontstond de vraag om objectivering van de factoren die mogelijk een rol spelen dan wel hebben gespeeld bij de integratie van deze leerlingen in het Groenhorst Nijkerk. Mogelijk kunnen andere scholen lering trekken uit de resultaten van dit onderzoek. Het betreft een kortdurend onderzoek vanaf januari 2017 tot en met juni 2017.

Leeswijzer

Allereerst wordt met behulp van literatuur en documentatie van het Groenhorst Nijkerk een theoretische achtergrond geschetst waarbij voorlopige ideeën over bijdragende factoren zijn geformuleerd. Van daaruit wordt de onderzoeksvraag geformuleerd waarin deze factoren vanuit de theorie zijn verwerkt. Vervolgens wordt in de praktijk middels kwalitatief onderzoek onderzocht in hoeverre de vooraf beschreven factoren terug te zien zijn in en rondom klas 1.4. Dit zal resulteren in een overzicht van diverse factoren die een rol spelen bij een succesvolle integratie van de leerlingen in het regulier onderwijs. Aansluitend volgt de conclusie met aanbevelingen voor de praktijk.

Theoretische achtergrond

Het onderzoek naar klas 1.4 wordt benaderd vanuit de achtergrond van de sociaal-ecologische theorie van Bronfenbrenner (1979). Hij geeft de ontwikkeling van een kind weer in een model waarbij verschillende systemen op vier niveaus rondom het kind direct of indirect interacteren met elkaar en het kind. In dit model bevindt het meest nabije systeem zich op microniveau. Hieronder valt het kind zelf, maar ook bijvoorbeeld de docent, het gezin en de naaste vrienden. Het systeem dat zich daar omheen bevindt, zit op mesoniveau. Dit betreft de relaties tussen de betrokkenen op microniveau zoals de relatie tussen het kind en docent en de relatie tussen ouder en kind. Vervolgens komt het exoniveau, dat slaat op het systeem waar bijvoorbeeld de werksituatie van ouders of de schoolattitude deel van uitmaken. Tot slot beschrijft Bronfenbrenner het systeem op macroniveau, welke onder andere de cultuur of het overheidsbeleid kan bevatten. Dit onderzoek beperkt zich tot het benaderen van de onderzoekssituatie vanuit de systemen op het micro-, meso- en exoniveau.

De theorie van Bronfenbrenner vormt voor dit onderzoek de basis door deze toe te passen op de schoolse setting waarin de leerlingen van de Transferklas 1.4 zich bevinden. Per niveau worden vanuit de literatuur diverse factoren geformuleerd welke in de praktijk een mogelijke rol spelen bij een succesvolle integratie van leerlingen met internaliserende problematiek.

Microniveau

Leerling

De KPC groep (Reitsma & Schipper, 2013) heeft afgelopen jaren diverse (deel)onderzoeken gedaan naar het terugplaatsen, integreren, van leerlingen van het speciaal naar regulier onderwijs. Uit die onderzoeken is een aantal factoren naar voren gekomen die een positieve invloed kunnen hebben op dit proces van integratie, te weten:

- Eigen motivatie, de wil om naar het regulier onderwijs te gaan
- Motivatie om te leren
- Acceptatie van eigen beperkingen c.q. eigen behoeften
- Sociale redzaamheid, met name durven vragen om (extra) hulp
- Aanspreekbaar zijn op eigen gedrag

De grootste belemmerende factor is een leerling die normaal wil zijn en geen hulp durft of wil vragen, waardoor diegene 'onzichtbaar' wordt.

Docent/mentor

Als docent van leerlingen met een specifieke ondersteuningsbehoefte is maatwerk van belang. Volgens onderzoek van het NJI (Schipper & Lockhorst, 2016) zijn de volgende factoren relevant wat betreft maatwerkgericht handelen:

- Positieve aandacht hebben voor de individuele leerbehoefte van de leerling
- Aanbieden van de meest passende leeromgeving, zodat de leerling zich kan ontwikkelen op sociaal en emotioneel vlak. Sontag, Reitsma en Schipper (2012) voegen hieraan toe

het belang van handelingsplannen, verder beschreven als ontwikkelingsperspectiefplannen (OPP's)

- Leerinhoud afstemmen op het individueel leertraject van de leerling, door bijvoorbeeld differentiatie
- Bijhouden van leerlinggegevens om inzicht te krijgen in de groei van de leerling en het effect van maatwerkgericht handelen (Schipper & Lockhorst, 2016)

Reitsma en Schipper (2013) voegen daar de volgende factoren aan toe, te weten:

- De docent is in staat te reflecteren op zijn eigen handelen in relatie tot het gedrag van de leerling
- De docent heeft aandacht voor het pedagogisch klimaat en de groepsdynamiek in de groep/klas

Ouders/gezin

Uit hetzelfde onderzoek blijkt dat wat betreft ouders en gezin onder andere de volgende factoren een positieve rol spelen in het proces van integratie:

- Ouders zijn uit zichzelf betrokken, zijn bereid hun kind te ondersteunen, geven vertrouwen en bieden structuur
- Ouders staan achter de keuze voor regulier onderwijs
- Externe ondersteuning van gezin/leerling door bijvoorbeeld de inzet van een persoonsgebonden budget. Siegers (2016) pleit met haar gedachtegoed 'de nieuwe route' binnen de zorg voor een gelijkwaardige samenwerking tussen alle betrokkenen rondom in dit geval het kind. Het kind, de ouders én de betrokkenen uit de omgeving moeten kunnen meedenken en beslissen over het plan van aanpak. Van daaruit ervaren zij regie en daarbij de verantwoordelijkheid om het plan tot uitvoer te brengen.

Een belemmerende factor is een systeem waarin het kind en de ouders het gevoel hebben dat zij niet mee kunnen denken en beslissen. Ook een onstabiel gezin is volgens Reitsma en Schipper (2013) een belemmerende factor, aangezien er dan te weinig aandacht is voor het kind.

Mesoniveau

Relatie ouders-school

Ook de positieve factoren wat betreft de relatie ouders en school zijn onderzocht door Reitsma en Schipper (2013), te weten:

- Ouders ervaren dat ze serieus worden genomen en mogen meedenken met de school. Dit wordt ook als belangrijke factor gezien volgens Siegers (2016), omdat ouders vervolgens ook bij de uitvoering meer betrokken zullen zijn.
- Ze voelen zich partners van de school en mogen dat ook zijn
- Er is goed en frequent contact tussen ouders en school, in het bijzonder tussen ouders en de docent of mentor
- Het is duidelijk voor de ouders tot wie ze zich kunnen wenden (contactpersoon)

De belemmerende factor is afwezigheid van overeenstemming tussen ouders en school over wat het beste is voor het kind.

Relatie leerling-docent

Positieve factoren die een rol spelen bij de relatie tussen leerling en docent zijn:

- Er is een klik tussen leerling en docent. De docent stimuleert de leerling en geeft hem vertrouwen
- De docent wil zich oprecht verdiepen in de leerling: wie heb ik voor me?
- De leerling heeft het gevoel dat hij kan en mag meedenken over de integratie en wat dat voor hem betekent
- De leerling wordt betrokken bij zijn eigen leerproces en voelt zich serieus genomen
- De docent helpt de leerling zich vaardigheden eigen te maken die van belang zijn bij de integratie

Een belemmerende factor is het niet betrekken van de leerling, waardoor hij geen verantwoordelijkheid kan nemen en geen eigenaar is van zijn eigen proces (Reitsma & Schipper, 2013).

Exoniveau

Schoolattitude

Op exoniveau beschrijft de KPC Groep (Reitsma & Schipper, 2013) onder andere de volgende positieve factoren ten aanzien van de houding die een school zou moeten hebben:

- De visie van de school getuigt van een vorm van inclusief denken
- De ontwikkeling en het leren van de leerling staan centraal
- De pedagogische schaal van de school is kleinschalig – ‘we kennen elkaar’. Het hele team staat achter de overstap en het team stelt zich lerend op. Een positieve attitude richting leerlingen met een beperking wordt als een belangrijke factor gezien door meerdere onderzoekers (Sontag, Reitsma & Schipper, 2012).
- Direct betrokken leraren kunnen gebruikmaken van collegiale consultatie
- Het management ondersteunt. Leiderschap is belangrijk.

Belemmerende factor is een team dat zich niet lerend opstelt en niet reflectief is. Het risico bestaat dat bij het niet slagen van de overstap de ‘schuld’ bij de leerling wordt gelegd.

Schoolorganisatie

- Er is een goed georganiseerde ondersteuningsstructuur waar leraren op kunnen terugvallen. Duidelijk is wie welke verantwoordelijkheid heeft.
- De intern begeleider (LGF begeleider / zorgcoördinator) heeft ook de tijd om de leerling te ondersteunen (Reitsma & Schipper, 2013)

Walraven, Kieft & Broekman (2011) hebben onderzocht welke factoren volgens docenten aanwezig moeten zijn op schoolniveau:

- duidelijke schoolregels
- voldoende handen in de klas
- fysieke omgeving (bijvoorbeeld aparte pauzelokalen)
- variatie in het takenpakket van de docent

Onderzoeksvraag

Vanuit bovenstaande wordt de volgende onderzoeksvraag geformuleerd, te weten: *welke factoren op micro- meso- en exoniveau spelen een rol bij een succesvolle integratie van leerlingen uit Transferklas 1.4 met internaliserende problematiek in het Groenhorst Nijkerk?*

Deze vraag wordt uitgewerkt per niveau:

1. Welke factoren op microniveau spelen een rol bij een succesvolle integratie?
  - Leerling
  - Docent(en)/mentor
  - Ouders/gezin
2. Welke factoren op mesoniveau spelen een rol bij een succesvolle integratie van leerlingen met intrinsieke problematiek in het regulier onderwijs?
  - Relatie ouders-school
  - Relatie leerling-docenten
3. Welke factoren op exoniveau spelen een rol bij een succesvolle integratie van leerlingen met intrinsieke problematiek in het regulier onderwijs?
  - Schoolattitude
  - Schoolorganisatie

Begripsvorming

Onder het begrip *internaliserende problematiek* vallen in deze onderzoekssituatie acht jongens die zijn gediagnosticeerd met onder andere AD(H)D, ASS, TOS, hechtingsproblematiek of Rekenproblemen. In een aantal gevallen is er sprake van gecombineerde diagnoses. De leerlingen hebben allemaal een VO advies gekregen vanuit de vorige school. *Integratie* is binnen dit kortdurende onderzoek succesvol als leerlingen door de school in staat worden geacht om vanuit het eerste jaar in de Transferklas 1.4 naar het tweede jaar in een reguliere klas door te stromen. De leerling moet daarvoor aan een aantal pedagogische en didactische vaardigheden voldoen, die beschreven zijn in het Groepsplan 2016-2017 (2016), te weten:

- Het kunnen omgaan met autoriteiten
- Het adequaat reageren op feedback van docenten en/of medeleerlingen
- Het kunnen omgaan met wisseling van lokalen
- Het kunnen omgaan met veranderingen in rooster
- Het kunnen samenwerken met medeleerlingen
- In staat zijn tot het creëren van een rustige werkplek om te presteren
- Het kunnen vermijden van meegaan in negatief gedrag van anderen
- Het maken van huiswerk en kunnen plannen
- Cijfermatig voldoende scores voor Basisniveau

Op lange termijn is de integratie succesvol wanneer de leerling zijn diploma behaalt binnen het regulier onderwijs. Aangezien dit onderzoek zich beperkt tot een aantal maanden, verwijst het begrip integratie in de onderzoeksvraag naar een kortdurende integratie .

Methode

Het onderzoek is een casestudy betreffende de Transferklas 1.4 en wordt op kwalitatieve wijze benaderd middels de Grounded Theory. Dat wil zeggen dat theorievorming gedurende het onderzoek plaatsvindt doordat wordt onderzocht of vooraf beschreven factoren ook in de praktijk standhouden en of er factoren aan kunnen worden toegevoegd. Verder heeft het onderzoek het karakter van een programma-evaluatie. Het 'programma' Transferklas 1.4 wordt op verschillende niveaus geëvalueerd, waarbij zowel naar het proces als de effecten er van wordt gekeken.

Instrumenten

Zeven *observaties* zullen plaatsvinden tijdens verschillende lessen waarbij op microniveau wordt gekeken naar factoren die de leerling en de docent betreffen en op mesoniveau naar de interactie tussen beiden.

Vier vragenlijsten zijn afgenomen met daarop een wisselende respons:

- Zeven van de acht leerlingen van klas 1.4 hebben een vragenlijst ingevuld waarbij gevraagd is naar factoren op micro- en mesoniveau (vragenlijst LLN).
- Vijf van de tien docenten die klas 1.4 lesgeven, hebben een vragenlijst ingevuld waarbij zowel naar de factoren op microniveau, mesoniveau en exoniveau is gevraagd (vragenlijst DOC1.4).
- Van de 30 docenten die *geen* les geven aan klas 1.4 hebben 8 docenten de vragenlijst ingevuld, waarbij ze gevraagd is naar factoren op exoniveau (vragenlijst DOC).
- Van de acht ouders van de leerlingen uit klas 1.4 hebben zes ouders gereageerd. Hen is gevraagd naar factoren op micro- en mesoniveau (vragenlijst OUD).

Een interview van evaluatieve aard is afgenomen bij:

- de mentor en zorgcoördinator waarbij gevraagd is naar factoren op alle niveaus (interview MEN)
- de directie van het Groenhorst Nijkerk waarbij wordt gevraagd naar factoren op exoniveau (interview DIR).

Betrouwbaarheid

De observator neemt wat betreft observaties naar de docenten en leerlingen zowel een non-participerende als een participerende rol in, aangezien de observator met hen zal communiceren voor en/of na de observatie. De observator zal tijdens de observatie in de klas(sen) een non-participerende rol aannemen. Aangezien er één observator is wordt getracht betrouwbaarheid te waarborgen door met de inzet van verschillende methoden over dezelfde factoren gegevens te verkrijgen en daarin overeenstemming te vinden.

Resultaten

Per niveau worden de resultaten weergegeven, in volgorde van de eerder beschreven factoren (Theoretisch achtergrond, p. 5). De verbeterpunten en adviezen die resulteren uit de interviews worden aan het eind van dit hoofdstuk weergegeven.

Microniveau

Factoren bij de leerling(en)

- Motivatie om naar het regulier onderwijs, klas 1.4, te gaan

Alle leerlingen zijn blij dat ze in klas 1.4 zitten en vrienden hebben in deze klas. De mentor vult aan dat de helft van de leerlingen bewust heeft gekozen en dat voor de andere helft de keuze voor ze is gemaakt, maar dat tijdens de mentorlessen steeds is uitgelegd waarom ze in klas 1.4 zitten en besproken is hoe zij dat vinden (interview MEN).

- Motivatie om te leren

De meeste leerlingen lijken over het algemeen een matige tot voldoende motivatie te hebben om te leren. Zij kunnen voor langere tijd zelfstandig werken aan een taak, reageren op vragen van de docent en stellen zelf vragen. Twee leerlingen doen over het algemeen niet actief mee tijdens klassikale momenten en komen moeilijker tot zelfstandig werken (observaties). Alle leerlingen vinden het belangrijk om goede cijfers te halen en de meeste leerlingen vinden dat ze voldoende hun best doen voor school (vragenlijst LLN).

- Sociale redzaamheid

Alle leerlingen stellen tijdens de lessen vragen aan de docent. De mate van zelfstandig werken wisselt per les(vorm) en leerling (observaties). Alle leerlingen vragen direct hulp aan de docent of mentor wanneer zij dat nodig hebben en de meesten doen dit ook bij klasgenoten. De mentor ziet deze resultaten terug in de les en benoemt dat dit een belangrijk ontwikkelpunt is.

- Acceptatie van eigen beperkingen c.q. eigen behoeften en aanspreekbaar zijn op eigen gedrag.

Alle leerlingen kunnen aangeven waar ze behoefte aan hebben en waarom ze in klas 1.4 zitten. De meeste leerlingen geven aan dat ze het niet vervelend om extra hulp te moeten krijgen in de klas (vragenlijst LLN). Twee leerlingen worden in meerdere lessen frequent vaker in negatieve zin aangesproken op hun gedrag. De andere leerlingen luisteren over het algemeen sneller naar correcties. Dit wisselt per docent en les. De meeste leerlingen vinden dat als een docent zegt dat zij iets beter moeten doen, zij hier goed mee kunnen omgaan.

Aanvullende factoren leerling(en)

De mentor en zorgcoördinator geven aan dat bij de selectie van leerlingen dit jaar extra wordt gelet op de volgende factoren:

- de leerling heeft alleen internaliserende problematiek waarvoor de juiste expertise binnen school aanwezig is.
- de leerling heeft vanuit de basisschool een advies voor regulier voortgezet onderwijs gekregen en er is sprake van een warme overdracht. De intern begeleider/mentor komt

van te voren in de klas om de leerling te observeren in de setting van de basisschool en neemt deze waarneming mee bij het besluit.

- de leerling heeft niet meer dan een jaar nodig om te kunnen groeien naar het tweede jaar in een reguliere klas. Hij/zij moet dan in staat zijn tot: samenwerken, omgaan met conflicten, het stellen van hulpvragen, omgaan met plotselinge veranderingen, omgaan met autoriteit en het beheersen van didactische vaardigheden als plannen en huiswerk maken (Groepsplan 2016-2017, 2016). Aan het eind van het jaar wordt de balans opgemaakt, in hoeverre leerlingen deze vaardigheden onder de knie hebben. Vervolgens gaan zij een aantal keren kijken in een reguliere klas en wordt bij de start van het tweede jaar ter extra ondersteuning de huidige mentor als coach ingezet.
- de groep indien mogelijk gemengd laten zijn wat betreft geslacht en ernst van problematiek: zwakke leerlingen kunnen zich optrekken aan de sterkere leerlingen binnen de groep.

Factoren docent/mentor

- Positieve aandacht hebben voor de individuele leerbehoefte van de leerling
Alle docenten geven complimenten aan de klas en aan de individuele leerling. Één docent geeft aan dat ze die individuele complimenten kan geven doordat de klas zo klein is.
- Aanbieden van de meest passende leeromgeving; Leerinhoud afstemmen op het individueel leertraject van de leerling; Bijhouden van leerling gegevens om inzicht te krijgen in de groei van de leerling en het effect van maatwerkgericht handelen (OPP's)
Alle docenten passen hun les aan op klas 1.4: duidelijke en gestructureerde lesindeling, doen wat je zegt en zeg wat je doet, meer aandacht voor de leerling, minder aanbod van werkstukken en minder vrijheid, meer voorspelbaarheid (vragenlijst DOC1.4; observaties).
De groepsgrootte kan beperkend zijn, omdat je niet alle lessen kunt uitvoeren die je met een grotere groep wel kunt doen. Een aantal docenten geeft aan dat je meer aandacht aan elke leerling kunt geven, maar daardoor gedrag ook wordt uitvergroot en je alles ziet.
De OPP's worden door de meeste docenten weinig gebruikt, maar tegelijkertijd vinden de meeste docenten dat OPP's wel van toegevoegde waarde zijn tijdens de les. Volgens de mentor wordt het OPP regelmatig bijgesteld en besproken met de docenten. Het is samen met het groepsplan een leidraad waarin doelen staan die continue (moeten) worden geëvalueerd (interview MEN).
- De docent is in staat te reflecteren op zijn eigen handelen in relatie tot het gedrag van de leerling; De docent heeft aandacht voor het pedagogisch klimaat en de groepsdynamiek in de groep/klas

Leerlingen helpen elkaar regelmatig tijdens de lessen. Meerdere keren gebeurt dit op een negatieve manier. Een aantal docenten gaat daar met humor op in en een aantal negeert het meer. Bij docenten die direct ingrijpen is meer rust in de les, dan bij docenten die het laten gebeuren. Er zijn ook docenten die het niet zien, omdat het achter de rug van de docent om gebeurt (observaties).

Docenten reflecteren onder andere als volgt op hoe zij het lesgeven aan klas 1.4 ervaren: "enerverend en confronterend"; "soms is het zwaar, allemaal hun eigen diagnose", "ik ervaar het als prettig, maar voor mijn vak wel een kleine klas. Ik kan ze wel veel persoonlijke aandacht geven"; "in het begin was het aftasten en heb ik veel structuur moeten aanbrengen. Leerlingen waren erg impulsief bezig en konden zich moeilijk

concentreren op hun eigen werk. Inmiddels werken leerlingen goed en helpen elkaar waar nodig”; “ik vind het uitdagend, inspirerend, leerzaam, altijd afwisselend”; “in het begin was het erg pittig, inmiddels loopt het prima met deze klas, de aanloop was lang”. De meeste docenten zouden meer betrokken willen worden bij de besluitvorming en organisatie van klas 1.4. Alle docenten zouden nogmaals les willen geven aan een dergelijke klas (“alleen geen drie lessen achter elkaar”).

Verbeterpunten volgens de docenten zijn: “een planning rond vergaderdata”, “meer “neuzen-zelfde-kant-op” gevoel. Men moppert zo en ziet niet genoeg in dat dit toekomst is”; “vaker vergaderen met alle docenten die lesgeven aan deze klas en vooraf duidelijk neerzetten wat het beleid is”; “een punt van aandacht is de wijze waarop werk beoordeeld wordt. Ik kijk naar het werk van deze groep anders dan naar het werk van reguliere eerste klassen. Het proces in deze klas telt zwaarder mee dan het eindresultaat, terwijl dat in reguliere klassen beide zwaar telt”. Uit beide interviews komt naar voren dat er verschil is tussen docenten wat betreft de mate van reflecteren op eigen functioneren en de ene docent sterker is in het omgaan met de groep dan de ander.

Aanvullende factoren docent/mentor

De mentor en zorgcoördinator geven het advies om met minimaal twee mensen de intakegesprekken te voeren en besluiten te nemen wat betreft selectie voor de Transferklas. Het heeft volgens hen sterk de voorkeur om sowieso iemand met een pedagogische achtergrond erbij te betrekken die de mentor kan ondersteunen. Ook ouders benoemen de toegevoegde waarde van de expertise die in dit geval de mentor heeft met deze doelgroep.

Factoren bij ouders/gezin

- Ouders zijn uit zichzelf betrokken; Zij staan achter de keuze voor regulier onderwijs. De meeste ouders geven aan dat zij zichzelf voldoende betrokken vinden. Alle ouders staan achter de keuze voor regulier onderwijs. Één van de ouders schrijft: “We hadden geen betere keuze kunnen maken”.
- Externe ondersteuning van gezin/leerling door bijvoorbeeld de inzet van een persoonsgebonden budget

Volgens de mentor en zorgcoördinator ervaren zij de externe hulpverlening in een gezin over het algemeen als een positieve factor. In klas 1.4 is daarop één situatie een uitzondering aangezien daarin de samenwerking tussen het gezin, de externe hulpverlening en school niet optimaal is en externe hulpverlening eerder als belemmerend wordt ervaren.

Mesoniveau

Relatie ouders-school

- Ouders ervaren dat ze serieus worden genomen en mogen meedenken met de school; Zij voelen zich partners van de school en mogen dat ook zijn
- Alle ouders geven aan “zich serieus genomen te voelen” door school en noemen de relatie met school goed, één ouder zou meer willen meedenken met school. De meeste ouders geven aan zich partner van de school te voelen.

- Er is goed en frequent contact tussen ouders en school, in het bijzonder tussen ouders en de docent of mentor; het is duidelijk voor de ouders tot wie ze zich kunnen wenden (contactpersoon)

Alle ouders vinden dat er voldoende contact is tussen hen en de school. Zij zien de mentor als eerste contactpersoon en ervaren het contact met haar als “heel prettig” en “het allerbelangrijkste”. De mentor geeft aan dat ze vanaf het begin de ouders “bij de hand” heeft genomen. Elke verandering werd doorgegeven aan ouders. Naarmate de eerste weken voorbij waren heeft ze dit afgebouwd, aangezien de leerlingen steeds zelfstandiger werden en ouders vertrouwen hadden gekregen in school. Verder heeft ze drie evaluaties in het jaar gepland waarbij met ouders de OPP’s worden geëvalueerd en bijgesteld. De zorgcoördinator voegt toe dat de driehoeksrelatie kind-school-ouders hierbij het uitgangspunt is en wordt gehandeld vanuit het belang van het kind.

Relatie leerling-docent

- Er is een klik tussen leerling en docent. De docent stimuleert de leerling en geeft hem vertrouwen; De docent wil zich oprecht verdiepen in de leerling: wie heb ik voor me? Leerlingen noemen namen van docenten die fijn lesgeven, met name omdat ze goed kunnen uitleggen, de leerling begrijpen, de rust bewaren en duidelijk zijn. Docenten die “te streng” zijn of schelden zijn volgens de leerlingen niet fijn. Aan de andere kant zeggen de meeste docenten met alle leerlingen een klik te hebben. De mentor, die ook een aantal uren lesgeeft aan de klas, wordt door alle leerlingen als eerste contactpersoon genoemd bij problemen of vragen. Tijdens de observaties is te zien hoe de mentor, maar ook de andere docenten regelmatig complimenten geven en elke leerling individuele aandacht proberen te geven.
- De leerling heeft het gevoel dat hij kan en mag meedenken over de integratie en wat dat voor hem betekent; De leerling wordt betrokken bij zijn eigen leerproces en voelt zich serieus genomen

De leerlingen geven unaniem aan dat ze kunnen aangeven wat goed en niet goed gaat. De mentor geeft aan dat met regelmaat tijdens individuele gesprekken en mentorlessen is besproken met de leerlingen waar ze nu staan, wat ze er van vinden en wat van ze wordt verwacht. Alle docenten geven aan dat ze de leerlingen individueel voldoende maatwerk kunnen bieden.

- De docent helpt de leerling zich vaardigheden eigen te maken die van belang zijn bij de integratie

In een aantal lessen worden leerlingen individueel aangesproken op dezelfde vaardigheid die ze moeten blijven oefenen. Twee docenten benoemen bij negatief gedrag van de klas, het verschil met een reguliere klas en wat er in zo’n situatie van hen wordt verwacht. Één van de verschillen met een reguliere klas is, dat door docenten extra aandacht wordt besteed aan vaardigheden die leerlingen nodig hebben om naar de tweede klas over te gaan. Elke leerling heeft persoonlijke doelen die bekend zijn bij de docenten (interview MEN).

Exoniveau

Schoolattitude

- De visie van de school getuigt van een vorm van inclusief denken; De ontwikkeling en het leren van de leerling staan centraal

Volgens de directie begint het opstarten van een dergelijke klas met een duidelijke, breed gedragen visie op ondersteuning. Daarnaast is het van belang dat zowel de directie als het docententeam volledig achter het idee staat en geconcretiseerd is onder welke voorwaarden leerlingen kunnen worden aangenomen. Door de mentor en zorgcoördinator wordt aangevuld dat er “kartrekkers” nodig zijn die zichzelf opzij willen en kunnen zetten in het belang van het kind.

- De pedagogische schaal van de school is kleinschalig – “we kennen elkaar”; Het hele team staat achter de overstap en het team stelt zich lerend op; een positieve attitude richting leerlingen met een beperking

De docenten die *niet* lesgeven aan klas 1.4 staan positief tegenover zorgleerlingen binnen school. Een frequent genoemde kanttekening hierbij is: “Zorgleerlingen zijn van harte welkom zolang wij in staat zijn hen goed onderwijs te bieden en de aandacht/ ontwikkeling voor ‘reguliere’ leerlingen niet in de weg staan”. Tegenover klas 1.4 staat deze groep docenten ook positief. Punt van aandacht en kritiek is onduidelijkheid over het proces en gemiste communicatie binnen het team over wie les gaat geven aan 1.4. Ook vraagt een docent zich af hoe de integratie naar de komende klassen zal verlopen.

De docenten die *wel* lesgeven aan klas 1.4 vinden unaniem dat deze leerlingen passen binnen de school. Wel vinden zij, in tegenstelling tot de groep die geen les geeft aan klas 1.4, dat deze leerlingen méér zorg nodig hebben dan andere zorgleerlingen. De meeste docenten schatten in dat een meerderheid van klas 1.4 de opleiding op het Groenhorst Nijkerk gaat afronden. Één docent benoemt het jammer te vinden dat veel collega’s negatief zijn over deze klas. Dit is ook een punt dat terugkomt in de interviews met mentor en zorgcoördinator en de directie. Docenten zijn wisselend wat betreft hun mening over klas 1.4. Zo zijn er docenten die positief verrast zijn, maar ook docenten die negatiever en kritisch zijn. Volgens de directie zou de koppeling tussen de plannen van een aantal mensen en de uitvoering door het docententeam beter kunnen. Ook wordt het bovenbouwteam op dit moment niet tot weinig betrokken bij wat in de onderbouw is opgezet. De vraag voor komende jaren is hoe deze groep docenten wordt voorbereid dan wel betrokken bij de ontwikkeling van (de leerlingen uit) klas 1.4.

- Leraren kunnen gebruikmaken van collegiale consultatie

Alle docenten zeggen te bespreken met collega’s hoe ze moeten omgaan met zorgleerlingen. Een aantal docenten dat lesgeeft aan klas 1.4 zou meer besprekingen over deze klas hebben gewild. Dit zal komend jaar volgens de mentor en zorgcoördinator ook gaan veranderen. Met name in het begin zou om de 3 tot 6 weken overleg moeten plaatsvinden tussen de docenten.

De directie voegt toe dat een aantal docenten dat dit jaar lesgeeft aan klas 1.4 vooraf sceptisch en onzeker was, maar door het lesgeven veel geleerd heeft over zichzelf en er plezier in heeft. Deze docenten kunnen hun ervaringen delen, zodat ook andere docenten de

stap durven zetten. Daarnaast hebben docenten scholing gekregen over bepaalde diagnoses en passend onderwijs. Ook worden cursussen aangeboden voor individuele docenten.

- Het management ondersteunt. Leiderschap is belangrijk.

De meeste docenten geven aan dat de schoolleiding voldoende open staat voor inspraak rondom zorg voor zorgleerlingen. De mentor en zorgcoördinator benadrukken het belang van een directie die volledig achter het idee en de uitvoering staat. Ook de directie zelf geeft aan dat een vaste overtuiging en steun essentieel is, zodat er één lijn wordt getrokken richting mensen die kritiek hebben. De directie benadrukt dat ze in haar rol naast het motiveren en ondersteunen ook moet kunnen faciliteren. Welke groeps grootte is bijvoorbeeld wenselijk en hebben we de middelen om deze klas te kunnen laten draaien?

Schoolorganisatie

- Er is een goed georganiseerde ondersteuningsstructuur waar leraren op kunnen terugvallen. Duidelijk is wie welke verantwoordelijkheid heeft.

De meeste docenten geven aan dat de zorgstructuur goed georganiseerd is. Wat betreft klas 1.4 hebben de mentor en zorgcoördinator volgens de directie de grootste zorgende rol wat betreft het ondersteunen van leerlingen en docenten. Het risico daar van is dat andere docenten daardoor minder verantwoordelijkheid voelen.

- De interne begeleider (LGF begeleider / zorgcoördinator) heeft ook de tijd om de leerling te ondersteunen

In de situatie van klas 1.4 is de intern begeleider ook de mentor. Zij is ongeveer twee uur per leerling kwijt per week.

- De schoolorganisatie is toereikend genoeg om voldoende zorg te leveren (duidelijke schoolregels; voldoende handen in de klas; fysieke omgeving)

De meeste docenten vinden de schoolorganisatie toereikend genoeg. Er is behoefte aan goede computers, een vast lokaal voor de praktijkvakken en een onderwijsassistent tijdens een praktijkvak om de veiligheid te waarborgen (indien de groep groter is dan 8). Uit beide interviews blijkt dat voor klas 1.4 een aparte pauzeplek is ingericht waar leerlingen zich konden terugtrekken. Dit is op het Groenhorst Nijkerk tegelijkertijd de werkkamer van de zorgcoördinator en mentor. Volgens hen bevordert dit het contact met de leerlingen en andersom. Met name voor grote scholen is het advies om een dergelijke plek te creëren waar leerlingen tot rust kunnen komen.

Conclusie

De resultaten geven antwoord op de onderzoeksvraag: *welke factoren op micro- meso- en exoniveau spelen een rol bij een succesvolle integratie van leerlingen met internaliserende problematiek in het regulier onderwijs?* Uit het onderzoek blijkt dat de factoren die in de theoretische achtergrond staan beschreven, ook in de situatie van het Groenhorst Nijkerk een bijdragende rol spelen. In deze conclusie wordt per niveau beschreven welke factoren de grootste rol lijken te spelen en welke factoren er vanuit de praktijk aan kunnen worden toegevoegd. Tot slot worden vanuit de resultaten en conclusie zowel praktische als theoretische aanbevelingen geformuleerd.

Microniveau

Leerling-docent-ouders

De factoren die zijn geformuleerd vanuit de literatuur, zijn in de praktijk bij alle leerlingen in voldoende mate aanwezig om volgens de school door te kunnen naar de tweede klas. Vanuit de praktijk blijkt dat het Groenhorst Nijkerk meerdere pedagogische en didactische vaardigheden (in de vorm van doelen) heeft geformuleerd, welke leerlingen binnen het tijdsbestek van een jaar moeten kunnen ontwikkelen (Groepsplan 2016-2017, 2016). In hoeverre leerlingen daartoe capabel worden geacht, dient van te voren goed te worden onderzocht.

Geconcludeerd kan worden dat de factoren die in de literatuur worden genoemd in wisselende mate aanwezig zijn bij de docenten die lesgeven aan deze doelgroep. Docenten die in staat zijn tot reflectie, affiniteit hebben met de doelgroep en open staan voor begeleiding lijken positiever te zijn over klas 1.4 dan docenten waarbij deze factoren minder aanwezig zijn. Een factor die niet direct in de literatuur naar voren komt, maar in de praktijk wel een rol speelt, is de aanwezigheid van een relevante pedagogische en didactische achtergrond bij de mentor en/of een zorgcoördinator dan wel intern begeleider.

Tot slot spelen op microniveau ook de ouders een rol bij de integratie van hun kind naar de tweede klas. Uit het onderzoek blijkt dat de ouders die gereageerd hebben op de vragenlijst zeer positief en betrokken zijn. De gelijkwaardige samenwerking, waar ook vanuit de literatuur voor wordt gepleit, is hierbij een bevorderende factor. Over het algemeen wordt externe hulpverlening in een gezin als positief ervaren, maar in een enkel geval, wanneer de hulpverlening onvoldoende gelijkwaardig samenwerkt met het gezin en de betrokkenen, kan dit een negatief effect hebben op het kunnen bieden van de passende ondersteuning voor het kind.

Mesoniveau

Relatie ouders-school en leerling-docent

Zoals hierboven beschreven zijn ouders zeer positief over klas 1.4. De factor die hierin de grootste rol speelt blijkt het contact met de mentor te zijn. De mentor geeft ouders het gevoel dat niet alleen het kind, maar ook zij begrepen worden. Het contact is zeker in het begin frequenter dan bij reguliere klassen en er zijn meer momenten van evaluatie met mentor en ouders.

De factoren die volgens de literatuur van belang zijn in de relatie tussen leerling en docent blijken ook in de praktijk zichtbaar te zijn. Fijne docenten zouden volgens leerlingen onder andere goed moeten kunnen uitleggen en duidelijk zijn. Het verschil tussen klas 1.4 en een reguliere klas lijkt met name de extra aandacht per leerling voor de zowel pedagogische als didactische onderwijsbehoeften. Ook is de relatie met de mentor voor de leerlingen belangrijk en wordt zij als eerste contactpersoon gezien bij problemen. De mentor begeleidt tevens de docenten in hun omgang met de leerlingen en speelt ook op dit niveau een belangrijke rol.

Exoniveau

Schoolattitude en schoolorganisatie

Uit zowel het onderzoek als de literatuur blijkt dat op exoniveau het vooral van belang is dat een school van te voren een duidelijke visie op ondersteuning en inclusief onderwijs heeft gevormd en dat al docenten zich betrokken en verantwoordelijk voelen. Op het Groenhorst Nijkerk is de diversiteit aan meningen over klas 1.4 vrij groot en het gevoel van betrokkenheid en verantwoordelijkheid wisselend. De lage respons op de vragenlijsten door docenten kan hier verband mee houden. Voor het komende jaar wordt dit een punt van verbetering. Collegiale consultatie kan een bijdragende factor zijn, aangezien docenten die nu lesgeven aan klas 1.4 hun positieve ervaringen kunnen delen met andere docenten om hen te enthousiasmeren.

Wat betreft de schoolorganisatie blijkt uit het onderzoek dat deze op het Groenhorst Nijkerk als voldoende toereikend wordt ervaren. Bij een grotere groep leerlingen kan een onderwijsassistent wenselijk zijn bij met name praktijkvakken. Daarnaast is het van belang om, zeker bij grotere scholen, een plek te creëren waar leerlingen tot rust kunnen komen.

Aanbevelingen

Indien een school een dergelijk initiatief wil starten, wordt aanbevolen om naast het letten op de aanwezigheid van de factoren die in de theoretische achtergrond beschreven staan, de volgende *praktische aanbevelingen* mee te nemen vanuit de praktijk van het Groenhorst Nijkerk:

- Vorm als school een duidelijke, breed gedragen visie op ondersteuning en inclusief onderwijs en formuleer vanuit deze visie aan welke ondersteuningsbehoeftes de school kan voldoen.
- Zorg ervoor dat zowel de directie als de docenten volledig achter het initiatief staan en zich gezamenlijk verantwoordelijk voelen voor het 'slagen' van het initiatief.
- Betrek alle docenten bij het initiatief en maak een goede koppeling tussen de plannen en de uitvoer van de plannen.
- Faciliteer een rust-/pauzeplek voor deze doelgroep waar bij voorkeur iemand aanwezig is die affiniteit heeft met deze doelgroep en betrokken is bij het initiatief.
- Kader van te voren in welke leerlingen in aanmerking komen voor het initiatief. Onderzoek dit middels intakegesprekken, warme overdracht met de basisschool en observaties in de huidige klas.

- De mentor van de klas moet bereid en bekwaam zijn om, meer dan bij een reguliere klas, tijd en energie te steken in de leerlingen, ouders en de samenwerking met de andere docenten. Hij/zij is een belangrijke schakel tussen de verschillende betrokkenen.
- Een zorgcoördinator, intern begeleider en/of de mentor zelf dient te beschikken over een pedagogische achtergrond die aansluit bij de onderwijsbehoeften van de doelgroep. Deze persoon begeleidt de andere docenten en is van te voren nauw betrokken bij de intakes, het opstellen van een groepsplan en OPP's.
- Bij het toewijzen van docenten die les gaan geven aan de specifieke doelgroep is het van belang dat docenten zich lerend opstellen, affiniteit hebben met de doelgroep en positief tegenover het initiatief staan. Bied passende begeleiding en scholing aan de docenten en zorg dat docenten niet meerdere uren achter elkaar lesgeven aan deze groep.
- De voortgang van de leerlingen dient, zeker in het begin, frequenter dan bij een reguliere klas te worden besproken met alle lesgevende docenten.
- Evalueer minimaal drie keer per jaar met betrokkenen de OPP's van de leerlingen. Betrek leerlingen gedurende het schooljaar bij hun eigen leerproces.

In het kader van verdere objectivering worden de volgende *theoretische aanbevelingen* gedaan:

- Het huidige onderzoek beperkt zich tot het onderzoeken van de integratie tot de overgang naar het tweede schooljaar. Om te kunnen vaststellen hoe succesvol de integratie op langere termijn is, zal verder onderzoek nodig zijn. Hetzelfde geldt voor het monitoren van de uitwerking van verbeterpunten (zoals verhogen betrokkenheid en verantwoordelijkheid docenten en koppeling plannen-uitvoer) die naar aanleiding van dit jaar worden doorgevoerd in het komende schooljaar op het Groenhorst Nijkerk.
- In situaties waarbij zorg voor het kind zowel binnen als buiten school wenselijk is, is het aan te bevelen om verder onderzoek te doen naar de factoren die daarin positief dan wel belemmerend zijn.
- Naast dit initiatief op het Groenhorst Nijkerk, zijn er soortgelijke initiatieven binnen het samenwerkingsverband opgezet. Door een vergelijking te maken tussen deze initiatieven kan een overzicht worden verkregen van overeenkomende factoren die een bijdrage leveren dan wel belemmerend werken wat betreft het integreren van leerlingen met internaliserende problematiek in het regulier voortgezet onderwijs.

Tot slot

Uit dit onderzoek kan geconcludeerd worden dat op verschillende niveaus meerdere factoren een rol hebben gespeeld bij de succesvolle integratie van de leerlingen uit klas 1.4. De bevindingen en daaruit voortgekomen aanbevelingen kunnen als inspiratie dienen voor andere scholen die zich willen richten op een soortgelijk initiatief in het kader van passend onderwijs. Daarnaast moedigt dit initiatief aan om verder onderzoek te doen naar soortgelijke initiatieven om uiteindelijk algemeen bijdragende factoren te kunnen formuleren wat betreft het integreren van leerlingen met internaliserende problematiek binnen het regulier voortgezet onderwijs.

Literatuurlijst

Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development*. USA: Harvard University Press.

Groepsplan 2016-2017. (2016). Nijkerk: Groenhorst Nijkerk

Reitsma, M., & Schipper, A. (2013). *Handreiking: De overstap van leerlingen van speciaal naar regulier onderwijs*. Geraadpleegd op, <http://www.speciaalgewoon.nl/docs/Handreiking-brochure-speciaal-gewoon.pdf>

Schipper, T., & Lockhorst, D. (2012). *Maatwerkgericht handelen van docenten*. Geraadpleegd op, http://www.wur.nl/upload_mm/0/4/6/0439104e-7cee-4c6c-a91d-a3fb64e4d977_PaperMaatwerkgerichthandelenORD2012DL.pdf

Siegers, A. (2016). *De nieuwe route*. Nederland, DatIsHelder.

Sontag, L., Reitsma, M., & Schipper, A., (2012). *Van speciaal naar regulier onderwijs: kenmerken van succesvolle plaatsing van leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften in het regulier onderwijs*. Geraadpleegd op http://www.speciaalgewoon.nl/docs/Van_speciaal_naar_regulier_onderwijs_literatuuroverzicht.pdf

Walraven, M., Kieft, M., & van der Vegt, A.L. (2013). *Passend onderwijs en opvattingen over de toerusting van vo-docenten en –scholen*. Geraadpleegd op <https://www.oberon.eu/data/upload/Portfolio/files/passendonderwijs-opvattingen-over-de-toerusting-van-vo-docenten-en--scholen.pdf>